

Vászonszőttesek Tiszafüreden és környékén

T. BERECKZI IBOLYA

Tiszafüred és környéke — történelmének alakulása következtében is — kulturálisan különösen jól elkülöníthető tájegysége Szolnok megyének.¹ A szőtteskészítés módja, az anyag s a mintázás egyaránt megkülönbözteti a Tiszafüred környéki textileket a megye más részén készülettől. A kevés — szövésre és takácsra vonatkozó — Szolnok megyei adat között mindenképpen figyelemre méltó, hogy a Jászságban és a Nagykunság több településén is működtek takács céhek önállóan (például Jászberényben, Jászapátin), vagy dolgoztak mesterek egyesült cég tagjaként (mint Kunszentmártonban). A nem kiváltságos területeken, a Tisza mente Szolnoktól délre fekvő falvainak szinte mindegyikében dolgoztak takácsok a XVIII. századtól gyakorlatilag napjainkig (Cibakháza, Tiszaföldvár, Tisasas). Tiszafüreden és környékén eddigi tapasztá-

---

1 Írásom az 1981—84 közötti években — részben terepen, részben a Szolnok megyei múzeumi gyűjteményekben — folytatott gyűjtésem anyagára épül. 1981—82-ben én, majd 1983—84-ben kollégáim, Gulyás Éva és Szabó László Tiszafüreden, Tizsaszőlősen, Tizsaderzsen számos parasztcsalád meglévő, háznál őrzött szőtteseit néztük, nézték meg, fényképezték le, illetve vásárolták meg a szolnoki Damjanich János Múzeum néprajzi gyűjteménye számára. A tiszafüredi Kiss Pál Múzeum Fűvessy Anikó tárgygyűjtései és vásárlásai révén az 1960-as évektől napjainkig szép számú textilegyüttes tulajdonosá válhatott. A részben már a Tisza II. víztározó térségének néprajzi kutatása, valamint a Szolnok megye népművészete (szerk. Bellon Tibor—Szabó László, Bp., 1987.) című kötet előmunkálataként folyt szőttesgyűjtés így a tiszafüredi múzeum mellett a szolnoki múzeumot is gazdagította, nagyobb részét fotodokumentációban, kisebb részt tárgygyűjteményekben. Ez a több irányból összpontosuló gyűjtés tette lehetővé, hogy már a Szolnok megye népművészete kötet számára megfogalmazhassuk a Tiszafüred környéki szőttesek legfontosabb sajátosságait, jellemző vonásait. Jelenleg azonban e szőttesfeldolgozó munkának még nem végeredményéről, hanem inkább a kutatás során szerzett ismeretekről, tapasztalatokról számolhatok be, tudva azt, hogy a további gyűjtés, kutatás tudásunkat nemcsak elmélyíti, de mindenképpen pontosítani is fogja majd.

Örvendetes tény, hogy az elmúlt évtizedben nemcsak vidékünkön folyt a vászonszőttesek összegyűjtése és feldolgozása, hanem az Alföld más részein és az ország északi vidékein is, mely területek korábban a klasszikus szőtteskészítő dunántúli központok bemutatása mellett kevesebb hangsúlyt kaptak. Horváth Terézia és Hentz Lajos Békés megyei gyűjtései mellett az újabban megjelent munkák között figyelemreméltóan gazdag anyagával tűnik ki V. Szathmári Ibolya—Varga Gyula: Szőttesek Hajdú-Bihar megyében. Debrecen, 1984. című és Dobosy László: Szedettes szőttesek a magyarországi Gömörben. Debrecen, 1987. című dolgozata (Előbbi a Hajdú-Bihar Megyei Néphagyományok I., utóbbi a Gömör néprajza IX. köteteként).

lataink szerint, ha működtek is egykor takácsok, tevékenységük térben és időben egyaránt szűk körre korlátozódott.

A Tiszafüred környéki szőtteskultúra egyik jellemzője tehát — a megye többi részéhez viszonyítva —, hogy elsősorban házi szövésből, ezen belül is főleg szövőasszonyok munkájáról van szó. A múzeumi gyűjteményekbe került, valamint a néprajzi gyűjtés során talált vásznak túlnyomó része a háztartási textíliák közé sorolható. Az emlékezetel utolérhető időszakban, s már a múlt század utolsó évtizedeiben sem volt gyakorlat a testi ruhanemű háziszőttes vászonból történő készítése. A gazdaságban használt vászonfélék, a ponyvák, durvább takarók, zsákok alkalmazásuk módja, alapanyaguk s díszítelenségük miatt sem őrződtek meg hosszú időn keresztül, s közülük igen kevés datálható, illetve lokalizálható darab jutott múzeumi gyűjteménybe. A lakástextilek közül kiemelésre méltóak, bár a használatból már hosszabb ideje kikopt darabok a Tiszafüred környékén is egykor elterjedt csíkos vászon ágytakarók, valamint a ritka szövésű, díszítetlen, ágy köré terített szunyoghálók. A házivászon textíliák széles körben használt és őrzött, legváltozatosabb és legszebben díszített darabjai a törölközők, dísz törölközők, sütőabroszok, szakajtóruhák, vagy ún. sütőruhák voltak. Alapanyaguk nagyobbrészt kendervászon, századunkban felesvászon (láncfonala pamut, vetüléke kenderfonal) volt, de itt, éppen Szolnok megye északi részében fellelhetők a len természetésének és helyi felhasználásának a nyomai is.

Az úgynevezett sima csíkos technika jelenti a vászonszövés közbeni díszítésének legegyszerűbb típusát, amikor a vetülékfonal egyszerű, színes pamutfonalra váltásával alakítják ki a mintát. Megjelenésében az ún. ripszkötéses vagy duplacsíkos mintázás is hasonló az egyszerű csíkozáshoz, de itt a munka színe és visszaja egyaránt mintázatot kap. A múzeumba került, általunk ismert legkorábbi darab egy tiszafüredi szakajtóruha, amelyet valószínűleg a múlt század hetvenes éveiben szőttek. E tiszafüredi vászonszőttes duplacsíkos színezése a későbbi darabokénál változatosabb — fekete, kék, fehér és fekete, piros, fehér csík —, de maga a minta igen egyszerű, s csak a vászon kis felületét tölti ki.

A Tiszafüred környéki szőttesek leggazdagabban díszített újabb stílusú darabjai voltak a gyúrókötények. Ezeket a mustrát rendszerint duplacsíkos technikával alakították ki, s meggyipiros vagy kék és fehér pamut vetülékszálát alkalmaztak. A duplacsíkos technika és változatai a XIX. század utolsó harmadában még egész Szolnok megyében, takácsok és részben szövőasszonyok gyakorlatában is általánosak lehettek. Tiszafüreden és környékén a századforduló körül szőttek utoljára ilyen stílusú darabokat, majd kiszorította a házi szövőök gyakorlatából a duplacsíkosat a *szedettes* vagy *forgatásos* szőttes.

Figyelmet kell azonban fordítanunk a csíkos technika és változatai továbbélésére is. A megye többi részével kapcsolatos különbségei a Tiszafüred környéki szőtteseknek itt is jól megfigyelhetők. Készítési technikája igen egyszerű a leginkább Tiszaörsön kedvelt ún. zabos mintájú szőtteseknek. Piros és kék vetülékfonallal, de csak pirossal is készült, oly módon, hogy egy színes és egy fehér pamut vetülékszálát lazán ösz-

szesodorva vertek be, és ezt több soron át ismételve alakították ki a zabos minta sávját. A megye többi részén már csak rongypokrócon találtuk meg ezt a mustrát. Ugyanakkor az úgynevezett búzakalászos minta, amely hasonló módon — de csak két, egy oda- és egy visszahaladó sorban — készült, Szolnok megyében szinte mindenütt előfordult, a Tiszafüred környéki szötteseket viszont egyáltalán nem jellemezte.

Szolnok megyében háziszövők gyakorlatában csak Tiszafüreden és környékén, valamint Tiszaderzsen hódítottak teret a forgatásos mintájú szöttesek. Ennek a technikának a variációs skálája a legnagyobb, legszélesebb, a múzeumba került, illetve háznál maradt, de dokumentált szöttesek között. Úgy is mondhatjuk, hogy ez jelenti a tiszafüredi szötteskultúra új stílusát. Legkorábbi darabjai a XX. század elején, az 1910-es években készültek. A második világháború előtti időszakig még gyakorinak tekinthetjük a házi szövést Tiszafüreden, s kötelező érvényűnek találjuk a lányok házivásznas stafirunggal történő férjhez adását. Az 1950-es évektől számolhatunk a házi kenderfeldolgozás és szövés teljes visszaszorulásával. Figyelemre méltó sajátossága a Tiszafüred környéki újabb stílusú vásznaknak, hogy nem jellemzi őket — az országban másutt, s a környező, Heves megyei és észak-magyarországi területeken is általános kiszínesedése, sem a minták naturálissá válása és megnövekedése. Uralkodó színük Tiszafüreden a kék és a meggypiros. Tiszaderzsen sok meggypiros, Tizaszőlősen zöld pamuttal díszített vásznat találtunk. A forgatásos minta alkalmazása mellett is megmaradt azonban a díszítmény csikyszerúsége. A geometrikus elemek közül a csillag mintát — mely országosan s a megyében másutt is elterjedt volt — viszonylag kevesebbet alkalmazták, főleg abroszokat szöttek ezzel a mustrával. Kedvelték viszont a még szintén geometrikus hatású rózsás, csillagos rózsás, az ún. rozsmaringos, a hereleveles mellett a pillangós, szíves, hullámvonalas mintát is. Szintén az újabb stílus jellemzője — s maga a forgatásos technika tette lehetővé alkalmazását —, hogy főleg dísztrölközőbe tulajdonosának nevét, a készítés időpontját, vagy a „Jó reggelt!”, „Isten hozott!” feliratot beleszőtték. Eddigi ismereteink szerint vidékünkön kizárólag dísztrölközőkön fordul elő a teljesen naturalisztikus virág-ábrázolás.

A XX. század folyamán a díszített házivászon textíliáknak csak egy része került használatba. A dísztrölközőknek elsősorban lakásdíszítő funkciójuk volt, s bizonyos fokig ennek következtében kizárólag reprezentatív célokat szolgálva gyakran túldíszítetté váltak. A szakajtóruhák, sütőabroszok szerepe a házi kenyérsütés elmaradásával szűnt meg. Ennek következtében leszótt, de végben maradt szakajtóruhák kerültek nemcsak a múzeumokba, de őrződtek meg házaknál is. Ezeken jól megfigyelhető, hogy az összetartozó hat vagy nyolc szakajtóruha közül mindig kettő a teljesen azonos mintázatú, s a rozsmaringos, kockás, leveles minták változatai együttesen fordulnak elő a garnitúra darabjain, esetleg a sütőabroszon ismétlődnek meg.

Az 1970-es évek végére a díszített házivászon textíliák használata gyakorlatilag Tiszafüreden és környékén is teljesen megszűnt. A megye többi részéhez képest azonban ez a folyamat itt valamivel később zajlott le, és a XX. század elején még egy kései, helyi stílusváltozat kiala-

kulása is színezte, amely Szolnok megye más területit nem jellemezte. Talán csak Kőtelek és Nagykőrű környéke, valamint Öcsöd továbbélt, de más arculatú szőtteskultúrája jelent ez alól kivételt.

***

A rajzokon bemutatott szőttesek egy kivétellel a tiszafüredi Kiss Pál Múzeum gyűjteményében található. A régebbi darabok rendszerint tiszta kendervászonból valók. A XX. század tízes-húszas éveiben már rendszerint pamut láncfonalat és kender vetüléket használtak (ez volt a feles vászon, ami igen gyakori Tiszafüreden és környékén), s a mintázás forгатásos technikával, maga a szövés két nyüsttel készült. A díszítmény mindig megőrizte csíkszerűségét, s csak a vászon kis felületét töltötte ki, nem akadályozva ezzel a mindennapi használatot. A rajzokhoz kapcsolódó leírásokban a szőttesek legfontosabb ismert adatait, nevét, anyagát, méreteit, a díszítés módját adjuk meg, esetenként közölve a díszítő motívum helyi elnevezését is. A készítés, valamint a használat helye és ideje mellett a készítő nevét, majd a tárgy leltári számát adjuk meg.²

SZŐTTESLEÍRÁSOK

1. Törölköző. 2. Házi feles kendervászon, használatlan, 76×71 cm. 3. A törölköző egyik végén világoskék-fehér fogazásos jellegű csíkminta. Alatta világoskék keresztzemes A. P. monogram. 4. 1915-ben, Tiszafüreden özv. Csepregi Istvánné készítette. 5. Tiszafüred, Tf. 68.36.1., F 19 109—19 110.

2.

1. Törölköző. 2. Feles kendervászon, használatlan, 80×57 cm. 3. Egyik végén meggypiros pamutból szőtt fogazásos jellegű csíkminta. A sarkában meggypiros keresztzemes K. I. monogram, széle aszúrozott. 4. 1938-ban Veress Lászlóné készítette. 5. Tiszafüred, Tf. 75.55.1., F 19 130—19 131.

3.

1. Szakajtóruha. 2. Feles kendervászon, használatlan, 74×60 cm. 3. Mindkét végén narancssárga geometrikus mintájú szövött csík. A csík alatt egyszerű keresztzemes N. M. monogram, széle kézzel szegett és aszúrozott. 4. Készítője ismeretlen. 5. Tiszafüred, Tf. 76.30.1., F 19 126.

² A vászonszőttesek leírásában a Tf. rövidítés a tiszafüredi Kiss Pál Múzeumot jelenti az F rövidítés utáni szám a szolnoki Damjanich János Múzeum Néprajzi Fotótárára utal.

4.

1. Szakajtóruha. 2. Feles kendervászon, használatlan, 90×64 cm. 3. Mindkét végén meggypiros pamuttal szőtt csík, „rozmaringos” minta. A csík alatt egyszerű keresztaszemes N. M. monogram. 4. Ismeretlen személy készítette Tiszafüreden. 5. Tiszafüred, Tf. 76.34.1., F 19 134—19 135.

5.

1. Dísztörölköző. 2. Kendervászon, használt, 96×54,5 cm. 3. Egyik végén meggypiros geometrikus csíkminta és szövött JÓ REGGELT felirat. Egyik vége rojtozott, a másik kézzel szegett. 4. Tiszaörsön készült. 5. Tiszafüred, Tf. 81.58.1., F 19 199—19 202.

6.

1. Törölköző. 2. Kendervászon, használt. 3. A hármas tagolású, középen geometrikus meggypiros szövött mintában ILONKA felirat, fölötte díszes keresztaszemes N. I. monogram. 4. Tiszaörsön készült. 5. Tiszaörs, Tf. 68.137.1.

7.

1. Szakajtóruha. 2. Feles kendervászon, használatlan, 83×62 cm. 3. Mindkét végén vékony meggypiros pamut geometrikus mintájú szövött csík, keresztaszemes A. A. monogram. 4. Tiszaörvényen 1935 körül Nagy Istvánné Agócs Ágnes készítette. 5. Tiszaörvény, Tf. 82.30.1., F 19 192—19 193.

8.

1. Szakajtóruha. 2. Kendervászon, használt, 80×57 cm. 3. Mindkét végén meggypiros pamutfonallal szőtt geometrikus minta, sarkában keresztaszemes J. M. monogram. 4. Tiszaörsön Jobbágy Lászlóné készítette 1910 körül. 5. 1968-ig Tiszaörsön használták. Tf. 68.127.1., F 19 122—19 123.

9.

1. Törölköző. 2. Feles kendervászon, használatlan, 97×63 cm. 3. egyik vége kézzel szegett, a másik egyszerű fonalsodrással rojtozott. A rojt felett középkék pamutfonallal szőtt geometrikus minta. 4. Tiszaörsön készült. 5. Tiszaörs, Tf. 68.139.1., F 19 115—19 116.

10.

1. Szakajtóruha. 2. Kendervászon, használt, 54×35 cm. 3. Mindkét végén meggypiros pamutfonallal szőtt geometrikus, „kockás” csíkminta. Alján keresztaszemes Cs. M. monogram. 4. 1920 körül ismeretlen személy készítette Tiszafüreden. 5. Tiszafüreden, végeit összevarrva, zacskónak alakítva használták. Tf. 73.165.1., F 19 166—19 167.

11.

1. Szakajtókendő. 2. Kendervászon, használt, 80×57 cm. 3. Mindkét végén kék pamuttal szőtt geometrikus minta, „cakkos”. Alján keresztaszemes H. M. monogram. 4. 100 körül Tiszafüreden készítette Hopka Marianna. 5. Tiszafüreden körülbelül 1950-ig használták. Tf. 73.163.1., F. 19 158—19 159.

12.

1. Szakajtókendő. 2. Feles kendervászon, használt. 3. Mindkét végén piros pamutfonallal szőtt geometrikus minta, keresztaszemes G. J. monogrammal. 4. Készítési helye ismeretlen. 5. Tiszaderzszen magántulajdonban van. F 18 612.

13.

1. Törölköző. 2. Feles kendervászon, használatlan, 80×64 cm. 3. Egyik végén piros pamutfonallal szőtt csík, „csigavonalas”. 4. Ismeretlen személy készítette Tiszaörsön. 5. Tiszaörs. Tf. 68.138.1., F. 19 157.

14.

1. Szakajtóruha. 2. Feles kendervászon, használatlan, 72×61 cm. 3. Mindkét végén kék pamutfonallal szőtt, kockázással kialakított, három levélből álló stilizált szívek, melyeket indák kötnek egybe, „szíves”. Sarkában Cs. M. monogram. 4. Ismeretlen személy Tiszafüreden 1920 körül készítette. 5. Tiszafüreden stafíring része volt, de használatba nem került. Tf. 73.160.1.

15.

1. Szakajtóruha. 2. Feles lenvászon, használatlan, 99×62 cm. 3. Mindkét végén piros pamutfonallal szőtt, kockázással kialakított minta, „pillangós”. Alján keresztaszemes N. M. monogram, szélei egyszerű aszúrozással díszítettek. 4. Jobbágy Lászlóné Tiszaörsön 1910 körül készítette. 5. Tiszaörs, Tf. 68.127.1., F 19 154.

16.

1. Szakajtóruha. 2. Feles kendervászon, használatlan, 74×60 cm. 3. Mindkét végén piros pamutfonallal szőtt hatszirmú stilizált virág, „rózsás”. Alján keresztaszemes Cs. M. monogram. 4. Tiszafüreden 1920 körül készült, stafíring részeként. 5. Tiszafüred, Tf. 73.159.1., F 19 119—19 120.

17.

1. Szakajtóruha. 2. Kendervászon, használt, 82×58 cm. 3. Mindkét végén kék pamutfonallal szőtt négyszirmú rózsát és csillagot ábrázoló minta. Alján keresztaszemmel varrt H. M. monogram. 4. Tiszafüreden készítette 1900 körül Hopka Marianna. 5. Tiszafüred, Tf. 73.161.1., F 19 138., 19 149.

18.

1. Szakajtóruha. 2. Vászon, használt, 83×60 cm. 3. Két végén piros pamutmal szőtt minta, négyszirmú rózsák hármás bimbós ágak között. 4. 1935 körül Tiszafüreden készült. 5. Tiszafüreden körülbelül 1960-ig használták. Tf. 75.8.1.

19.

1. Törölköző. 2. Feles kendervászon, használatlan, 88×63 cm. 3. Egyik szélén piros pamutmal szövött minta, stilizált rózsásor levelekkel. Szélei kézzel szegettek és aszúrozottak. 4. Veress Lászlóné 1938-ban Tiszafüreden stafíringjába készítette. 5. Tiszafüred, Tf. 75.56.1., F 19 118.